

НАПРЯМ 1. УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА

Громко Т.В.,

доцент кафедри української мови

*Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка*

ТЕКСТОГРАФІЧНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ ГОВІРКИ ЯК СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОГО ДІАЛЕКТНОГО КОРПУСУ

Проблема всебічного й науково актуального вивчення українських говірок не є новою в мовознавчих колах [1]. Одним із важливих елементів розв'язання її в діалектології є укладання текстових корпусів. У сучасній лінгвістиці вже розроблені принципи організації і методика побудови мультимедійного діалектологічного текстового корпусу, що представляє діалект як цілісне культурно-комунікативне утворення [4]. Разом з такими корпусами, що представляють функціонування національних мов в різних сферах спілкування, потрібні також і корпуси, що моделюють комунікацію в окремих мовних співтовариствах, що виділяються у рамках національної мови. Найважливішими мовними утвореннями такого типу є говірки.

Створення діалектних текстових корпусів має особливу значущість для діалектології, обмеженої до останнього часу такими джерелами. Так, основним джерелом діалектології до недавнього часу залишався матеріал, зібраний за спеціальними питальниками і представлений у картотеках, словниках, атласах. Специфіка матеріалу визначала й особливий, периферійний, статус діалектології у складі україністики, значно звужувала круг вирішуваних діалектологією завдань, обмежуючи діалектологічну проблематику в основному сферою системно-структурної своєрідності окремої говірки. Первинний же діалектний матеріал, наявний в різних діалектологічних центрах, по-перше, все ще мало доступний широкому колу дослідників, а по-друге, у тому вигляді, в якому він зазвичай існує, не може бути використаний з максимальною користю.

Корпуси діалектної мови, що відбивають комунікацію і говірки (в тому або іншому конкретному населеному пункті), і значні масиви зв'язної мови, що зберігаються в машинооброблюваній формі, у перспективі будуть основним джерелом вивчення комунікативної специфіки діалектів. Використання матеріалів таких корпусів дає можливість не обмежуватися окремими прикладами, а переходити до виявлення загальних принципів, тенденцій, діючих в діалектній комунікації (див., напр. [2]), а також дозволяє скласти цілісне уявлення про специфіку традиційного сільського спілкування, побудувати симетричний літературній мові опис діалектної мови.

Нині існує ряд корпусів, що репрезентують окремі елементи діалектної мови: зарубіжні корпуси діалектних текстів (наприклад, Helsinki corpus of

English dialects, Kirk's Northern Ireland Transcribed Corpus of Speech (NITCS), IViE (Intonational Variation in English) corpus, BBC Voices) тощо.

Основне завдання сучасного текстогографічного опису говірки полягає в преставленні її як специфічного територіального різновиду загальнонародної мови. Методичною основою корпусу є послідовне порівняння діалекту з літературною мовою. Презентація текстів одного населеного пункту вирізняється орієнтацією на одну конкретну говірку і має на меті вичерпний опис говірки у межах певного підкорпусу текстів (наприклад, степового говору) або українського діалектного корпусу (усього українського діалектного континууму). Текстогографічний опис однієї говірки орієнтований на завдання українського діалектного корпусу: дає звід про фонетичну, морфологічну і лексичну специфіку текстових словоформ у діалектному мовленні. У такий спосіб укладені т. зв. текстогографії говірок, побудовані на диференційній основі, демонструватимуть територіальне варіювання загальнонародної мови.

Презентація текстів говірки як цілісного лексико-граматичного утворення базується на уявленні про неї як про самодостатню комунікативну систему, що повністю забезпечує комунікативні потреби в умовах традиційного спілкування.

При укладанні українського діалектного корпусу реалізується також і недиференційний підхід до говору, при якому розгляд діалектної мови в її відношенні до літературної мови може й не бути основним завданням.

В описових працях про говірку чи діалект довгий час панувала традиція представлення таких номінативних одиниць, які переконували б в обґрунтованості виокремлення говору як особливого об'єкта з-поміж інших діалектів. При цьому до уваги не бралися номінативні одиниці, спільні з літературною нормою. З кінця 60-х років ХХ ст., поступово утвердився інший підхід – вивчення лексики за тематичними групами в окремій говірці чи в говорі [2], рідше – в ширшому ареалі. Опис лексичного складу вимагав фіксації й відтворення номінативних одиниць, з одного боку, які мають відповідники в літературній мові, а з другого, – які не належать до літературних, тобто нормативних. Номінативні одиниці обох різновидів у говірці чи ширшому континуумі можуть бути функціонально співвідносними чи ідентичними, входити до одного наддіалектного ряду. Тому предметом опису стає будь-яка лексема (чи її еквівалент), яка функціонує в говірці.

У лексикографічних працях межі діалектного слова визначаються не лише на підставі теоретичних засад, а й з урахуванням доцільності введення до реєстру одиниць окремих типів, наявної джерельної бази, лексикографічних традицій тощо [3].

Нині завдання укладання текстогографії окремої говірки вимагає розробки спеціальної програми, що забезпечує повну репрезентативність матеріалу, що входить до всеукраїнського діалектного корпусу. Загальним принципом формування текстової бази корпусу є принцип повного і адекватного віддзеркалення в корпусі специфіки діалектного спілкування. Реалізація цього принципу припускає наповнення кожного такого підкорпусу різноманітним значним за об'ємом текстовим матеріалом, що репрезентує:

- найважливіші типи діалектної мови (мову побутову, фольклорну, мову в умовах офіційного, обрядового спілкування);
- різні форми мови (діалог, полілог, монолог);
- різноманітну тематику сільського спілкування;
- соціальну диференціацію носіїв говору (за статтю, віком, професією, за рівнем освіти) тощо.

Таким чином, у зв'язку із сучасними поглядами на діалектну мову як форму, відмінну від літературної мови своїми спеціальними методами і прийомами опрацювання матеріалу, в українському мовознавстві переглядається ситуація із замалим обсягом зібраної діалектної лексики, опрацьованої у формах словників, атласів та монографічних описів. Саме укладання зразків діалектного мовлення у формі текстогам, до того ж упорядкування їх за говірками, істотно поповнить український діалектний текстовий корпус.

Список використаних джерел:

1. Говірка села Машеве Чорнобильського району: у 4-х ч. / уклад.: Ю. І. Бідношия, Г. В. Воронич, Л. В. Дика, Л. А. Москаленко; відп. ред.: Л. А. Москаленко; НАН України, Ін-т укр. мови та ін. – Київ: Довіра, 2003.
2. Грицак М. А. Назви гідрорельєфу в говірці с. Ясіня Закарпатської обл. // Питання гідроніміки: Матер. III респ. ономаст. (гідронім.) наради. – К., 1971. – С. 74-80.
3. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.
4. Сірук О. Б. Опрацювання діалектних даних у «Корпусі українських діалектних текстів» / О. Б. Сірук // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2011. – Вип. 6 (2). – С. 107-110.